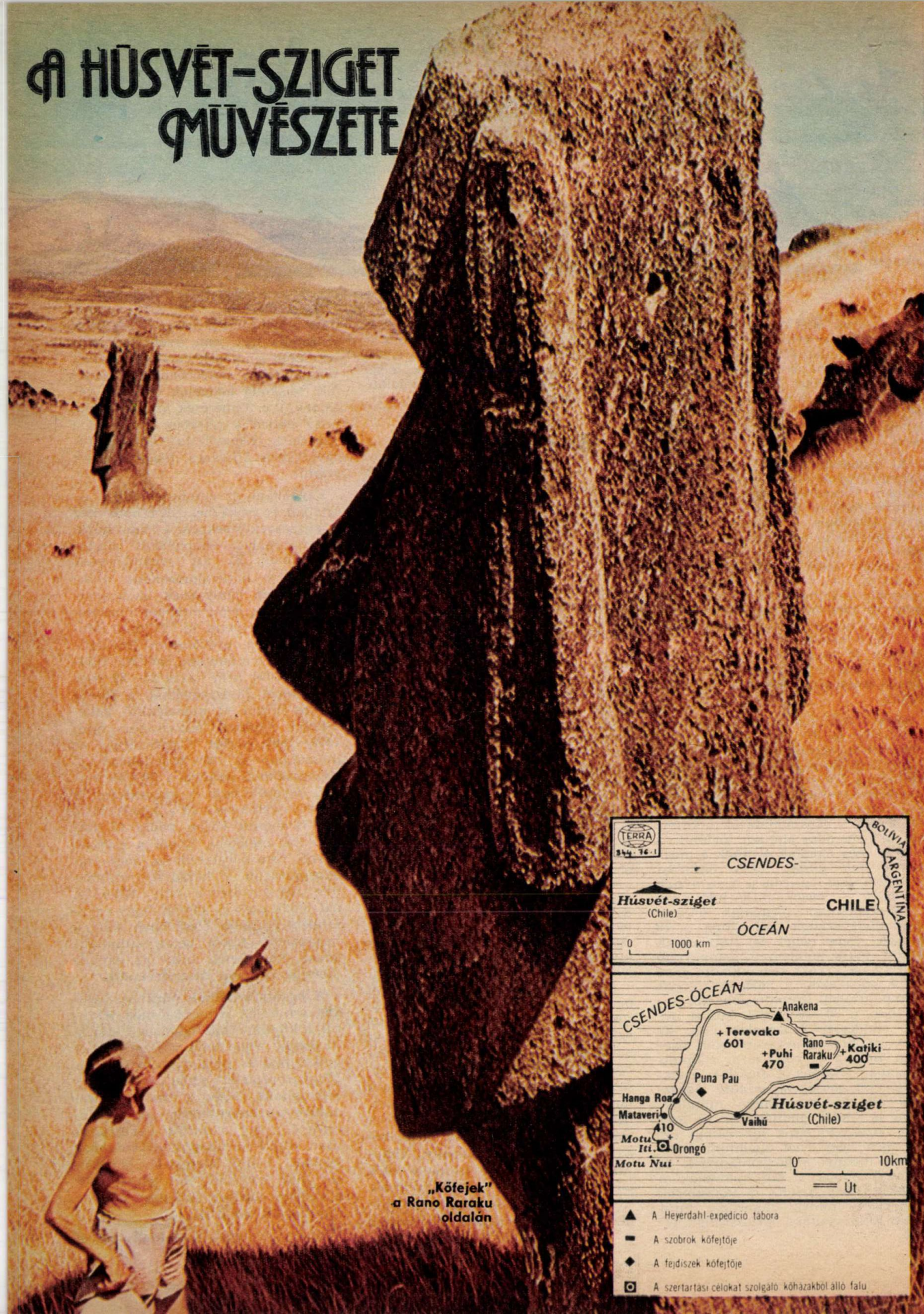
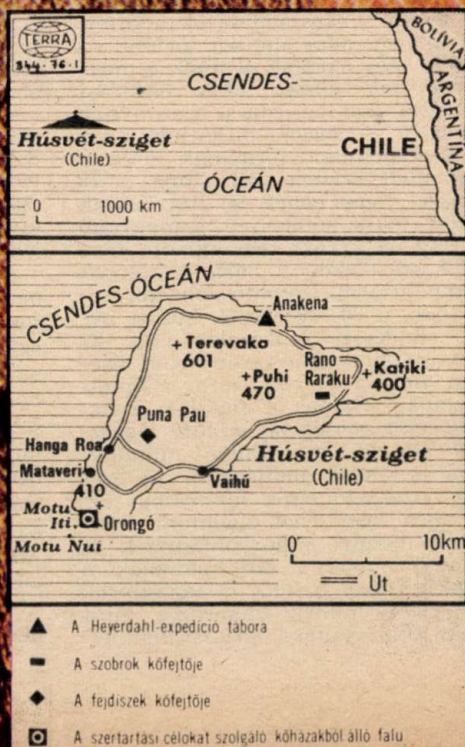

A HÜSVÉT-SZIGET MŰVÉSZETE

„Kőfejek”
a Rano Raraku
oldalán

1. A MOAI MEŰEK FELFEDEZÉSE

Szinte azóta, hogy *Jacob Roggeveen* holland admirális a hajórajával Dél-Amerikából nyugat felé tartva 1722 húsvétvasárnapján véletlenül rábukkant a *Húsvét-szigetre*, vitatkoznak a szakemberek és a műkedvelő „teoretikusok” a sziget egyedülálló, sajátos kultúrájának eredetéről. Elsősorban a szigeten ta-

noka, *Geisler* végzett a szigeten rövid idő alatt is eredményes néprajzi vizsgálatokat, majd 1886-ban az amerikai *W. J. Thomsonnak*, a *Mohican* hadihajó jó szemű tisztjének sikerült a hagyományokat még őrző szigetlakóktól értékes adatokat szereznie. Tudásunkat jobban fől-szerelt és a szigeten hosszabb ideig

szigetlakók életével. E kutatások alapján (felsorolásunk korántsem teljes!) általános volt az a nézet, hogy a tudomány a szigetlakók művészetéről jóformán *mindent* megtudott, s ha az eredetről még tetszés szerint vitatkozhatunk is, az ehhez szükséges tudományos anyag már a rendelkezésünkre áll.

Ahu – nyitott templom – szobrokkal. (Julien Viaud 1772-ben készült rajza nyomán)

Lapos köfej. Közvetlenül a Heyerdahl-expedíció megérkezése előtt találták Orongóban

Szakállas fej, hosszú fülekkel a Pedro Atan nevű őslakó barlangjából – két nézetben

Kökoponya Atan Atan őslakó barlangjából

Emberfej és mellszobor együttese Lazaro Hotu őslakó barlangjából

„Szfinx” Rosa Patoa barlangjából – két nézetben

lált hatalmas kőszobrok és „kőfejek” keltették föl a figyelmet. Ezekről először Roggeveen partra szálló katonáinak parancsnoka, *C. F. Behrens* adott hírt, s a későbbi látogatók (*Cook*, 1774; *La Pérouse*, 1786 stb.) egyre részletesebben írták le őket. De a Húsvét-szigeti kultúra és művészet tudományos tanulmányozására csak a XIX. század második felében került sor. A berlini Néprajzi Múzeum felkérésére 1882-ben a *Hyäne* nevű német naszád parancs-

kutató expedíciók, így az 1911. évi chilei, a *Scoresby-Routledge* asszony vezette 1914. évi brit régészeti, majd az 1934. évi francia-belga expedíció bővítették (ez utóbbiak vezetője *Alfred Métraux* – könyve magyarul is megjelent – és *Henri Lavachery* volt). Sokat köszönhetünk a chilei kapucinus* misszionáriusnak, *Sebastian Englertnek* is: ő a helyi egyház vezetőjeként 1935-től élt a szigeten, s nála jobban senkinek sem sikerült megismerkednie a

Éppen ezért hatott szenzációs meglepetésként, hogy 1955-ben és 56-ban a norvég régészeti expedíció során *Thor Heyerdahlnak* és munkatársainak sikerült egy csomó – eddig ismeretlen stílusú – kisméretű kőplasztikát szerezniük a szigetlakóktól. E kőplasztikák azokból a titkos családi barlangokból kerültek elő, amelyekről a tudománynak idáig lényegében nem volt tudomása, s a róluk hébe-hóba tett megjegyzéseket (hogy ilyen szobrokat

még mindig használnak) maga Eng-
lert atya is pusztá szöbeszédnek vél-
te. Nem csodálhatjuk, hogy a *Polie-
uáziával* foglalkozó szakemberek
nagy többsége azt hitte: Heyerdahl
felültették, s a pénzre vágó és már
a chilei annektálás* (1888) óta kom-
mersz faragványokat készítő sziget-
lakók gyártották számára ezeket a
rendkívül változatos formájú alko-
tásokat. A makacs norvég, aki is-
meretes útjaival (a *Kon-Tiki* és a
Ra expedíciójával) igyekezett meg-
cáfolni ellenfeleinek nem egy állí-
tását, ezúttal sem hagyta magát:
egy hatalmas művel, A Húsvét-szi-
geti művészetnek lényegileg kime-
ritő összefoglalásával bizonyított
(*The Art of Easter Island*, George
Allen and Unwin, London 1976, 349
lap, XV színes és 320 fekete-fehér
tábla).

A titkos barlangok

Mint említettük, a szigetszelakók
már a múlt század utolsó évtizedé-
ben is készítették eladás céljaira
faplasztikákat. Ezek a munkák,
amelyek vagy a régi művészet al-
kotásainak stílusukban hű másola-
tai, vagy — újabban — a sziget
nagy kőszobrainak kicsinyített má-
sai, azonnal felismerhetők a poliné-
ziai művészethez értők számára. A
Heyerdahl-expedíció szerezte kőtar-
gyak azonban nemcsak ismeretlenek
voltak a kutatás előtt, hanem stílu-
sukban is teljesen elütnek az eddig
ismeretes munkáktól. Mégis fölöt-
tebb valószínűsítően látszott, hogy
az expedíció megérkezésekor egy
olyan művészi „láz” fogta el az ad-
digi fafaragókat, amely rendkívüli
változatosságban s minden előkép
és hagyomány nélkül hozta volna
létre a kőplasztikákat. Már önma-
gában ennek a föltevésnek a való-
színűsítően volta, még inkább maguk-
nak a titkos barlangoknak a megis-
merése azt mutatta, hogy az expé-
dició a Húsvét-szigeti művészetnek
egy ismeretlen ágát fedezte föl.

De lássuk a bizonyítékokat! Va-
jon nem találunk-e utalásokat az
eddigi irodalomban titkos barlangok
létezésére, s nem lappanganak-e a
világ múzeumainak raktáraiban ré-
gebben megszerzett, hiteles eredetű
Húsvét-szigeti kőplasztikák vagy
olyan famunkák, amelyek eltérnek
az eddigi ismert, szabványosított tí-
pusoktól?

Az irodalmi források gondos átné-
zése meglepő eredménnyel járt. Már
az első tudósítás írója, Behrens em-
líti 1722-ben, hogy a szigeten csak
két-három öregasszonnyal találko-
zott, mert a fiatalokat valahol el-
rejtették. A szigetet 1770-ben újra
fölfedező spanyol *Gonzalesnak* a
naplóírója, *Agüera*, arról tudósít,
hogy a sziget lakóinak többsége ne-
hezen megközelíthető barlangokban
lakik, s ezeket személyes tulajdo-
nuk megőrzésére is használják. A
sziget lakóinak lopós természetét
hangsúlyozó Cook és tudós útítársa,
a német *Forster*, ugyancsak szól a
barlangokról, csak hogy ezekbe —

úgy mond — nem engedték be őket.

Későbbi utazók arról írják, hogy a
sziget lakóinak jóformán nincsenek
személyes tárgyaik, s a tőlük ka-
pott dolgokat sem látták többé vi-
szont. Az amerikai Thompson már
szerencsésebb volt, mert véletlenül
sikerült rábukkannia egy barlang jól
álcázott bejáratára, s odabenn egy
csaknem méternyi magasságú kő-
szobrot talált. Kis kőplasztikákról
századunk első felének expedíciói is
emlést tesznek, s nem ritkák azok
a közlések sem, amelyek szerint a
szigetszelakók barlangokban elrejtett
kincsekről beszéltek, de a barlango-
kat nem voltak hajlandók megmu-
-

Nádcsonak alakú moai maea ábrázolás
beillesztett kőtorlólakkal

tatni. Englert atya ugyan nem ké-
telkedett az értékes kultikus tár-
gyak és a személyi tulajdon megör-
zésére szolgáló, családi tulajdonban
levő, rejtett barlangok létezésében,
de úgy vélte, hogy ezek helyének
titka a régi kor családfeivel sírba
szállt.

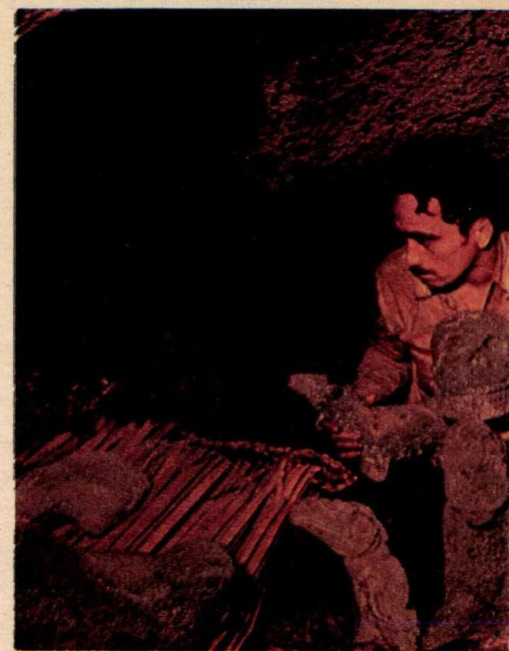
Évszázados érintetlenségben

A korai szerzőknek a kis kőplasz-
tikákról szóló megjegyzéseit a mú-
zeumokban végzett kutatások is
megerősítették. A santiago-i, londoni,
berlini, brüsszeli, chicagói és
más, jóval kevésbé ismert múzeu-
mok raktáraiból sok olyan kőmun-
ka került elő (pontosan 77 darab),
amely a Heyerdahl-expedíció előtti
időből származik, s amelynek a stí-
lusa azt bizonyítja, hogy az 1955-
ben és 56-ban előkerült tárgyak ere-
detiek.

Ugyancsak régi voltukat bizonyít-
ja Heyerdahlnak a barlangokban ta-
lált tárgyak leletkörülményeiről szó-
ló részletes beszámolója is. Ebből
világosan kitűnik, hogy a rendkí-
vül jól elrejtett bejáratokra legfel-
jebb véletlenül lehet rábukkanni,
s hogy azokban a barlangokban,
ahová nekik sikerült elsőnek be-
lépniük (tehát ahol a tulajdonos nem
rendezte el és mosta meg a tárgya-
kat), ott minden jel évszázados érin-
tetlenségre mutatott.

Különösen szembetűnő volt ez

Pedro Atan part menti sziklabar-
langjában. (Pedro Atan a sziget
egyik legérdekesebb egyénisége. Jól-
lehet az előző kutatóknak és Englert
atyának is sok adalékkal szolgált a
szigetszelakók múltbeli életéről, csak
a Heyerdahl-expedíció alkalmával
tűnt ki, hogy jól ismerte azokat az
eljárásokat, amelyekkel a hatalmas
kőszobrokat szállították, s a nyitott
templomoknak, az *ahuknak* a kő-
emelvényére felállították.) A bar-
lang — vagy inkább vízszintes ha-
sadék — a tengerbe meredeken le-
nyúló sziklafalban van, mintegy 20
méterre a felső szegélytől. E hasa-

A kőszobrok egyik lelőhelye, Atan Atan
őslakó barlangja

déket az expedíció hegyászai köte-
lekkel érték el, s azonnal látták,
hogy az egymás mellett zsúfoltan el-
helyezett szobrokat vastag rétegben
finom por és pókháló fedi. A szikla-
fal szegélyére felhúzott szobrokról
azután megállapíthatták, hogy a
rendkívül finom por minden mé-
lyedésüket és lyukacsájakat kitöl-
ti, tehát teljesen ki lehetett zárni
azt a föltevést, hogy Pedro Atan
vagy társai előre elrendezték a ha-
sadékban rejlő tárgyat.

A barlangok rendeltetése

Miután e fölfedezések révén, a
tárgyak tüzetes vizsgálata és a He-
yerdahl-expedíció előtt múzeumokba
került emlékek párhuzamai alapján
bebizonyosodott, a titkos barlangok
valóban léteztek, és a kőszobrok
eredetiek, még jó néhány kérdés
várt megválaszolásra. Ilyen kérdé-
sek: mire használták a barlangokat?
Mikor alakultak ki? Milyen céllal?

Heyerdahl szerint használatba vételüket a *törzsi háborúk* idejére, tehát nagyjából az 1680–1868 közötti évekre kell tennünk. A családi birtokban levő barlangok *több célt* is szolgáltak. Elsősorban a család tagjainak nyújtottak biztos *menedéket* a harcok időszakában, de akkor is, majd később is, ez volt az a hely, ahová — ismerve a szigetlakók elkesztő és minden kizárótlóval említett „lopós” voltát — *személyes holmijaikat* elrejtették. (Cook írja: „Csak nehezen tudtuk megőrizni fejünkön a kalapunkat, s az már alig volt lehetséges, hogy bármit is meg-

neveznek. Ellentétben a közös kultuszhoz tartozó faplasztikákkal, amelyeket mindenki láthatott, s az idegeneknek is megmutattak, sőt habozás nélkül eladtak, ezeket a kőszobrokat, amelyeknek a közvetítésével a szellemekkel tartották a kapcsolatot, a családhoz kötődő varázserejük miatt egymás elől is *elrejtették*. A szobrok stílusának nagy változatossága nyilvánvalóan ennek a szigorúan a családokhoz és az egvényekhez való kapcsolódásnak a következménye.

Mindennek ismeretében is meglepő, hogy a rejtett barlangok titka

elrejtett háziisteneknek, a moai maeáknak a titkát is.

Hogy a titokról mégis föllebbent a fátyol, az az egész élet kétségtelen megváltozásán, a lassanként végbe menő modernizálódáson kívül a *Heyerdahl-expedíció* tevékenységének köszönhető. A még élő babonás képzetek, az ásatások nyomán felszínre kerülő, a szigetlakók számára is új dolgok és ismeretek, az expedíció tagjainak a sziget hagyományaiiban való (persze az irodalomból eredő) tájékozottsága, valamint az a hit, hogy a szakállas, szőke norvégban, Heyerdahlban, varázserő — *mana* — testesül meg, mondani, ezek eredményezhették, hogy Heyerdahlék bebocsátást nyertek a kutatás számára eladdig ismeretlen barlangokba, s megszerezhették a kőfaragványokat.

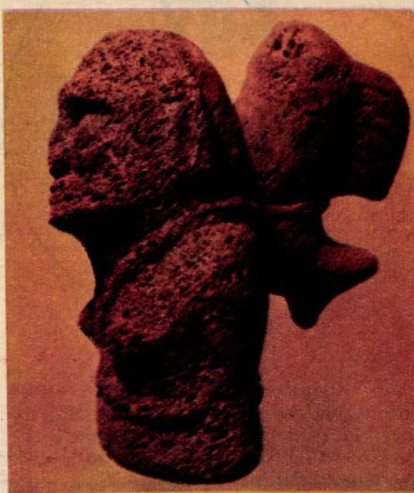
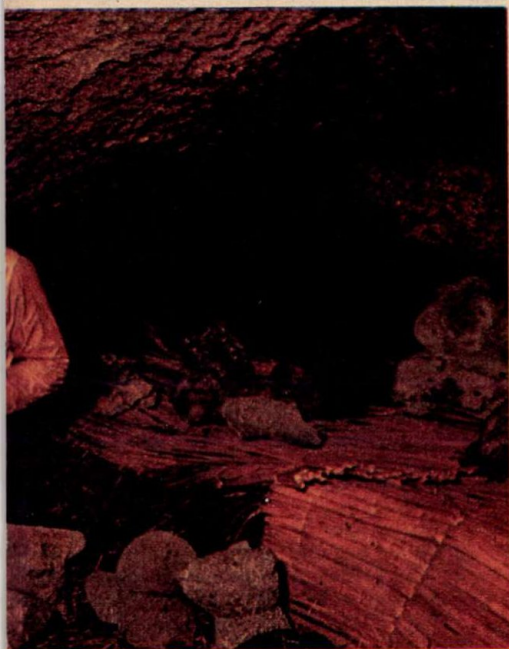
A moai maeák

A barlangokból előkerült szobrok és domborművek koruk szerint *három* csoportba oszthatók. A legregibb darabok a misszionáriusok *előtti* időkben (tehát 1864 előtt) készültek, s a törzsi háborúk idején vagy a misszionáriusok ott-tartózkodása alatt kerültek a barlangokba. A következő időszak darabjai a misszionáriusok érkezése *utáni* idők termékei, s az előbbieket hasonlóságára faragták őket. A harmadik csoportba azok sorolhatók, amelyek stílusukban *újak*, s a legutóbbi évtizedek külső hatásait tükrözik.

Az ábrázolás tárgya szerint *köfejek, maszkok, koponyák, láb- és kézalakok, mellszobrok* és teljes *emberi figurák*, ember- és állatábrázolások *domborművek*, kettős és hármas *fejek*, fantasztikus *szörnyalakok*, a szárazföldi és a vízi fauna *állatai, madáremberek, tárgyábrázolások, díszített edények* és *csónakok* találhatók közöttük. Az alakítás módja szerinti osztályozást maga Heyerdahl is reménytelen feladatnak véli: az egyéni formaadás számos változata csak bizonyos stílus-elemek megállapítását teszi lehetővé.

De hol keressük ezeknek a Heyerdahlig ismeretlen, illetőleg figyelemre nem méltatott kőplasztikáknak az *eredetét*? E kérdésre csak az egész Húsvét-szigeti művészet ismeretében és az alkotásoknak s elemeiknek más térségek műalkotásaival való összehasonlítása alapján feltehetjük — csak az ilyen vizsgálat döntheti el, hogy helyi fejleménnyel van-e dolgunk, vagy az alapformák máshol alakultak ki. Erről cikkünk *második* része szól.

Dr. Bodrogi Tibor

Asszonyt formázó moai maea kőszobor, a hátán halfigurával

tarthassunk a zsebünkben. Még az sem maradt meg, amit ők maguk adtak el nekünk. Minden alkalmat megragadtak ugyanis, hogy *visszakarintsák* tőlünk, így aztán néha ugyanazt a dolgot kétszer-háromszor is megvettük, hogy végül egyáltalán ne legyen a miénk.”)

De a barlangok *kultikus* feladatát is ellátták. A Húsvét-szigeten ugyanis, mint ezt a német Geisler már 1882-ben megállapította, a vallási képzeteknek és gyakorlatnak két nagy kategóriájával találkozunk. Az egyik *Makemakénak*, a legfelsőbb istennek a kultusza volt, s ebben minden szigetlakó részt vett. A tiszteletére rendezett táncokon és ünnepeken tartották kezükben azokat a kis faszobrokat, amelyeket összefoglalóan *moai toromirónak*, azaz *toromiró fából való képmásnak* neveznek. E központi, közös és nyilvános kultuszon kívül minden családnak megvoltak a *házi* istenei, amelyek védő és elhárító szerepet töltenek be, s amelyeket *moai maeának, kőből való képmásnak*

ily sokáig töretlenül titok maradt, hiszen a lakosság 1864 óta érintkezik a külvilággal! A külső hatás azonban sokáig nem volt számottevő. Az első misszionáriusok 1864-től 1871-ig tartózkodtak a szigeten, de térítésük csak *formális* volt, s a régi vallási képzetek megváltoztatásában a chilei annektálás után idetelepeült egy-két fehér sem játszott szerepet. (Adataink szerint még 1890-ben is tartottak kannibál szertartásokat a szigeten.) Tahiti misszionáriusok szórványos látogatása, polinéz katechisták* időleges ott-tartózkodása után a rendszeres keresztény vallásos élet csak *1935-ben* indult meg a szigeten, akkor, amikor Englert atya megérkezett.

Két vallásnak hódoltak

A múlt emlékei, a régi vallási képzetek azonban tovább éltek és hatottak. A lakosság így *két vallásnak* hódolt: szorgalmasan látogatta a templomot, és — ezt a térítő elől eltitkolva — a keresztény isten mellett változatlanul hitt az ősidők szellemeiben, ember fölötti lényekben. Ez a hit tartotta meg a régi családi barlangoknak és a bennük